

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 28. prosinca 2015.

Je li egalitarni sindrom samo teorijska fantazija? Empirijski *hommage* Josipu Županovu

ALEKSANDAR ŠTULHOFER

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

IVAN BURIĆ

Odjel za komunikologiju, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Teorija egalitarnog sindroma (TES) hrvatskog politologa i sociologa Josipa Županova (1923.-2004.) vjerojatno je najznačajniji teorijski prilog domaćoj sociologiji. Činjenicu kako TES, prvi put opisan 1970. godine, nikada nije sustavno operacionaliziran, odnosno empirijski provjeren, smatramo glavnim razlogom za postepeni gubitak interesa za TES, poglavito u istraživačkoj praksi domaćih društvenih znanosti. U ovome radu autori nastoje empirijski provjeriti Županovljevu višedimenzionalnu teoriju korištenjem konfirmacijske faktorske analize. Na temelju testiranja nekoliko modela strukture latentnog prostora egalitarnog sindroma autori predlažu dužu (27 čestica) i kraću (15 čestica) verziju Skale egalitarnog sindroma kao mjerni instrument pogodan za uporabu u širokom rasponu društvenih istraživanja. Uz zadovoljavajuće pristajanje modela prikupljenim podacima, rezultati provjere valjanosti predloženih kompozitnih indikatora potvrđuju njihovu korisnost. Predložena Skala egalitarnog sindroma omogućuje testiranje Županovljeve teorije čiju aktualnost – protivno nedavnoj kritici (Dolenc, 2014) – tek treba ispitati.

Ključne riječi: egalitarni sindrom, Županov, konstrukcija i validacija mjernog instrumenta, Skala egalitarnog sindroma

Posvećeno uspomeni na Krešimira Kufrina (1958.-2015.)

To ne znači da se sociolog ne treba upuštati u procjenu postojećih vrijednosti, ali nije zadatak sociologa da ocjenjuje koje su vrijednosti poželjne s nekog višeg, da ne kažem apsolutnog, stajališta. Njegov je zadatak mnogo skromniji: on treba ispitati da li i koliko su postojeće vrijednosti funkcionalne sa stajališta ekonomskog i socijalnog razvoja hrvatskog društva...
(Županov, 2011 [1995]: 154)

Uvod

Nedavno objavljeni rad “Preispitivanje ‘egalitarnog sindroma’ Josipa Županova” (Dolenec, 2014), u kojem Danijela Dolenec kritički analizira i valorizira teoriju egalitarnog sindroma Josipa Županova, osvježio je interes šire akademske zajednice za taj teorijski model.¹ Premda je teorija egalitarnog sindroma (TES) kao teorija srednjeg dometa nezaobilazan dio domaće društvene misli kao i akademskog obrazovanja na području društvenih znanosti, već je neko vrijeme izvan fokusa društvenih istraživača. Jedan od mogućih razloga nedvojbeno je činjenica da Županovljeva teorija nikada nije sustavno operacionalizirana, što je i temeljni prigovor iznesen u nedavnom radu. Ne ulazeći u raspravu o tome je li to doista Županovljeva propust (ne treba zaboraviti da je Županov bio razmjerno samoizoliran, odnosno neumrežen znanstvenik) ili prije propust hrvatskih društvenih znanosti – o čemu će biti riječi kasnije – činjenica je da vrijednost (socioloških) teorija srednjeg dometa počiva na mogućnosti njihova testiranja i odgovarajućim rezultatima. Županov je bio itekako svjestan toga: “Ako vrijednosti određujemo kao društvene činjenice, onda moramo o njima govoriti na temelju empirijskih saznanja. Ja to dijelom i činim (...). No u pomanjkanju empirijskih podataka, pribjegavam i hipotezama, oslanjajući se na teorijsku literaturu, pa i na nesustavna opažanja. Naravno, time se izlažem prigovorima da neke vrijednosti koje sugeriram ne postoje u stvarnosti ili da nisu dominantne. Dakako, taj rizik moram prihvatiti” (Županov, 2011: 155).

Ostavljajući po strani drugi dio njezine kritike Županovljeva modela (u kojem se TES poistovjećuje s kritikom društvene solidarnosti), autori izražavaju iskrenu zahvalnost kolegici Dolenec na poticaju. Bez njezina kritičkog teksta ovoga rada ne bi bilo.

Teorija egalitarnog sindroma i njena recepcija u hrvatskim društvenim znanostima

Teorija egalitarnog sindroma (TES) Josipa Županova svakako je najrezonantnija teorija razvijena u okviru hrvatske sociologije tijekom posljednjih pedeset godina. Ona je “opće mjesto hrvatske sociologije” (Fanuko, 2011: 136), nezaobilazno mjesto u razumijevanju i analizi samoupravnog društva (Sekulić i Šporer, 2005), odnosno najznačajniji analitički koncept u domaćoj sociologiji (Katunarić, 2011: 22). Od vremena njenog nastanka, krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća, pa do danas TES je dio temeljne “teorijske infrastrukture” hrvatske sociologije, ali i dio hrvatskog intelektualnog repertoara. Upravo zbog tih razloga, kao i zbog činjenice da je u svom radu kolegica Dolenec pružila iscrpan opis teorijskih propozicija i teorijske pozadine TES-a, na ovom ćemo mjestu samo ukratko prodiskutirati njene

¹ Autori se zahvaljuju Ivanu Landripetu na kritičkom čitanju rada i korisnim prijedlozima.

glavne postavke (Dolenec, 2014). Pritom ćemo se malo detaljnije osvrnuti na dva važna aspekta – na prirodu TES-a (je li riječ o znanstvenoj teoriji ili “malo boljem žurnalizmu”?) te problematiku njegove empirijske provjere.

U osnovi TES-a nalazi se ideja o “kulturnoj prtljazi” naslijeđenoj iz tradicionalnih, seljačkih društava kao prepreci modernizacije jugoslavenskog društva. Teorija polazi od toga da su u poslijeratno jugoslavensko društvo, a shodno tome i hrvatsko, “usađene neke središnje vrijednosti koje se opiru promjenama” (Katunarić, 1988: 154), to jest da se društveni razvoj nakon II. svjetskog rata našao u svojevrsnoj vrijednosnoj zamci (Zrinščak, 2002). Tu zamku predstavlja egalitarizam kao “klaster kognitivnih perspektiva, etičkih zasada, društvenih normi i kolektivnih stavova” (Županov, 1977: 46), odnosno “filozofija koja ujednačava ljude prema dolje” (Županov, 1995: 164). Županov smatra kako opisana vrijednosna zamka, taj dominantni socijetalni vrijednosni obrazac, sustavno i kontinuirano priječi modernizacijske pokušaje. U ranijoj fazi razvoja socijalizma ona blokira razvoj industrijalizma, a u njegovoj kasnoj fazi sprečava razvoj samoupravljanja, jačajući etatizam u ekonomiji i politici (Županov, 1990: 56). Prisutnost egalitarnog sindroma i njegovo disfunkcionalno djelovanje Županov detektira i u prvim postsocijalističkim godinama, pri čemu pretpostavlja da će učinak tog vrijednosnog kompleksa i dalje jačati – usprkos vrijednostima tržišne ekonomije i poduzetništva (Županov, 1995: 165). Jednostavno rečeno, za Županova je egalitarni sindrom sustav perzistirajućih “ekspanatornih vrijednosnih varijabli”, kojima se mogu protumačiti različiti vidovi neuspjeha društvenog razvoja. Od neuspjeha u razvoju specifičnog vida poduzetništva (Županov ga naziva “kolektivnim poduzetništvom”) karakterističnog za bivši društveni sistem do promašaja povezanih s uvođenjem načela liberalnog tržišnog i demokratskog političkog sustava.

Sukladno općeprihvaćenoj činjenici da je TES jedno od centralnih mjesta hrvatske sociologije, problemi njegove valjanosti na koje ukazuje Dolenec, mnogo godina nakon što je TES nastao, znanstveno su relevantni i istraživački poticajni. Između ostalog, njegova ponovna aktualizacija, a shodno tome i promišljanje njegove metodološke problematike važni su i stoga što su fenomeni egalitarnosti i neegalitarnosti, društvene jednakosti i društvenog raslojavanja tijekom posljednjih godina globalno nezaobilazne teme.

Da bi postupak validacije neke znanstvene teorije bio uspješan, prije svega je potrebno odlučiti o kriterijima na osnovi kojih će se ona obaviti. Jedan od mogućih kriterija je činjenična utemeljenost, na čemu inzistira i kolegica Dolenec. Međutim, taj kriterij validacije prema našem je mišljenju primarno namijenjen tzv. “empirijskim teorijama”, odnosno teorijskim modelima koji nastaju kao posljedica organiziranja prikupljenih empirijskih činjenica u konzistentan sustav, kojim se objašnjava priroda predmeta istraživanja. Prema našem mišljenju, analizi valjanosti

Županovljeve teorije primjerenije je pristupiti iz nešto drugačijeg epistemološkog konteksta. Autori ovog teksta slažu se s Fanukovom konstatacijom da je u slučaju TES-a riječ o teoriji srednjeg dometa (Fanuko, 2011). Fanuko napominje da Županovljeva teorija ne sadrži “željeznu logiku” društvene zbilje, već je više riječ o logici “oklijevajuće, tendencijske deskripcije” (*ibid.*: 130). To se poklapa s načinom na koji je Županov sociološki pisao i argumentirao svoje teze, s njegovim specifičnim znanstvenim stilom koji u domaću sociologiju unosi “cijeli niz novih koncepata” (Sekulić i Šporer, 2005). Slično misli i Lalić kada piše kako je Županov shvaćao teoriju kao “oruđe za analizu društvene zbilje, a ne kao neki ‘provizorni gotovi proizvod’ i cjelovit konceptualni okvir” (Lalić, 2005: 144).²

Ukoliko, dakle, teoriju egalitarnog sindroma prihvatimo kao gotovo ideal-tip-ski primjer teorije srednjeg dometa, o čemu u hrvatskoj sociologiji, čini se, postoji konsenzus, tada njena validacija temeljem kriterija empirijske utemeljenosti treba slijediti tek nakon što se obavi validacija “heurističke plodnosti”. Ako tako usmjerimo proces procjene valjanosti, tada TES upravo zbog već istaknute činjenice svog dalekosežnog utjecaja možemo nominirati kao heuristički itekako inspirativnu ili plodnu teoriju. Ona već niz godina predstavlja specifični okvir za promišljanje devijacija u razvojnim (modernizacijskim) procesima u hrvatskom društvu. Kao teorija srednjeg dometa, TES je ispunio jedan značajni dio svoje teorijske funkcije, potičući na diskusiju i intelektualnu raspravu o razvoju matičnog društva.³ Istodobno možemo konstatirati kako je riječ samo o analitičko-teorijskoj plodotvornosti. Neosporna je činjenica da TES nikada nije bio sustavno operacionaliziran, a time niti podvrgnut ozbiljnoj empirijskoj provjeri – usprkos fragmentarnim pokušajima koje Županov prezentira u originalnom radu (Županov, 1970).⁴ Jednostavno rečeno, o TES-u se intenzivno teoretiziralo, a malo ga se je empirijski istraživalo. Kao teorija srednjeg dometa, bio je izuzetno heuristički plodan, ali nije uspio potaknuti istraživače da ga empirijski provjere.

Dva su moguća razloga za to. Prvi razlog je metodološke prirode. Tijekom velikog dijela životnog vijeka TES-a domaće društvene znanosti jednostavno nisu

² Na to upućuju i pojedine manje “konceptualne nedosljednosti” koje se mogu uočiti u pojedinim tekstovima u kojima Županov iznosi svoju teoriju. Primjerice, u knjizi *Poslije potopa* (1995) pri raspravljanju o *opesiji o privatniku* Županov ništa ne govori o njezine tri sastavnice koje je spominjao u ranijim radovima. Je li smatrao da su vremenom (i postsocijalističkom tranzicijom) izgubile na važnosti, ostaje nepoznato.

³ Danijela Dolenc spominje brojne domaće autore koji su se u svom radu referirali na TES (Dolenc, 2014). Zbog ekonomičnosti izlaganja, u ovom ih tekstu nećemo ponovno navoditi.

⁴ U domaćim studijama TES se najčešće spominje u kontekstu vrijednosnih orijentacija (npr. Maldini, 2006). U empirijskom smislu egalitarizam se obično tretira kao jednodimenzionalni konstrukt čije se prihvaćanje potom dovodi u vezu s prihvaćanjem drugih vrijednosnih orijentacija (usp. Sekulić, 2012; Šram, 2008).

posjedovale dovoljnu razinu metodološke sofisticiranosti za sustavnu empirijsku validaciju teorije. Taj problem posebice je izražen jer je riječ o složenoj, višedimenzionalnoj teoriji, čije unutarnje veze autor ponekad ne opisuje potpuno jasno niti dovoljno razrađeno. Razmjerno niska razina statističkih vještina u hrvatskim društvenim znanostima tijekom 1960-ih i 1970-ih godina djelotvorno je priječila pokušaje empirijske provjere teorijskih konstrukata. Tek se osamdesetih godina prošlog stoljeća počinju intenzivnije koristiti multivarijantne statističke analize, pri čemu dominira korištenje eksploracijske faktorske analize koja u inferencijalnom smislu nije prikladna za provjeru složenih teorijskih konstrukata, to jest za testiranje teorijski pretpostavljene strukture nekog latentnog prostora. Jednostavno, dugi niz godina hrvatske društvene znanosti nisu imale kapacitet za metodološki zahvat koji bi omogućio odgovarajuću evaluaciju višedimenzionalnog teorijskog modela. U novije vrijeme, kada su potrebni statistički postupci postali dostupni domaćim sociolozima, TES je, čini se, potonuo u zaborav – kako zbog sve veće specijalizacije unutar struke i odmaka od tzv. velikih tema tako i uslijed, kako to autori teksta vide, svojevrsnog “povlačenja” hrvatske sociologije iz šireg društvenog dijaloga o razvojnoj problematici.

Drugi razlog zbog kojeg TES nikada nije empirijski provjeren valja potražiti u svojevrsnom političkom oportunističkom. Naime, možemo pretpostaviti da je teza kako “jednakost” priječi društveni razvoj u kontekstu prijašnjeg režima i pripadajuće marksističke paradigme zvučala prilično heretično. Stoga, iako je u stručnim krugovima bila priznata kao najvažnija sociološka teorija svojeg vremena, ostaje pitanje koliko je bilo oportuno nastaviti istraživati u smjeru koji je Županov teorijski iscrtao. Na tu činjenicu upućuju i Sekulić i Šporer kada navode da je politička klima “otežavala empirijska istraživanja iz industrijske i političke sociologije, posebno u drugoj polovini sedamdesetih, a djelomično i u prvoj polovini osamdesetih godina prošloga stoljeća” (Sekulić i Šporer, 2005: 265).

Relevantno je i pitanje je li cijela tadašnja sociološka zajednica doista prihvaćala Županovljevu koncepciju. Primjerice, u pogovoru knjige *Marginalije o društvenoj krizi* Srđan Vrcan postavlja pitanje o tome postoji li uopće egalitarni sindrom te može li se on “učiniti odgovornim za neke vrlo bitne aspekte suvremene krizne situacije” (Županov, 1983: 183). Možda je još znakovitije mišljenje jednog od utemeljitelja poslijeratne hrvatske sociologije, Ivana Kuvačića, koji u knjizi *Obuzdana utopija* piše: “... nigdje se tako usrdno i s toliko žara ne kritizira i ne odbacuje ideja jednakosti kao u mnogim zemljama koje kažu da su izvele socijalističku revoluciju i da nastavljaju s izgradnjom i učvršćivanjem socijalizma. U tim se zemljama i sama riječ ‘jednakost’ izbjegava, a ističe se dubiozni termin ‘uravnolovka’, koji je na veliku radost svih novopečenih bogataša tako temeljito ocrnjen i popljuvan da se može staviti u isti rang s pojmovima bolest, glad i rat. Sličan status

ima i termin 'egalitarizam' koji se mnogo koristi u novinama i stručnim raspravama, a udomaćena je i sintagma 'egalitarni sindrom', što direktno podsjeća na bolest, dijagnozu i liječenje" (Kuvačić, 1986: 17). Navedeni primjeri u velikoj mjeri potvrđuju Lalićevu konstataciju da je u drugoj polovini 1980-ih Županov bio pod priličnim ideološkim pritiskom, pa ga se nazivalo "pesimistom", "krizologom" i "katastrofičarem" (Lalić, 2005: 142).

Zaključno, smatramo da zbog metodološke deficitarnosti u društvenim znanostima, a vjerojatno i zbog konstelacije političkih prilika, TES nije mogao biti podvrgnut ozbiljnoj empirijskoj verifikaciji tijekom većeg dijela životnog vijeka njegova autora. Empirijski potencijal TES-a stoga nikada nije ozbiljnije realiziran, što držimo ozbiljnim gubitkom za domaću istraživačku zajednicu. U tom smislu, ovaj rad prvi je korak u smjeru obavljanja tog "nedovršenog posla" hrvatske sociologije, ali i naš *hommage* Josipu Županovu (1923.-2004.) i njegovu životnom projektu.

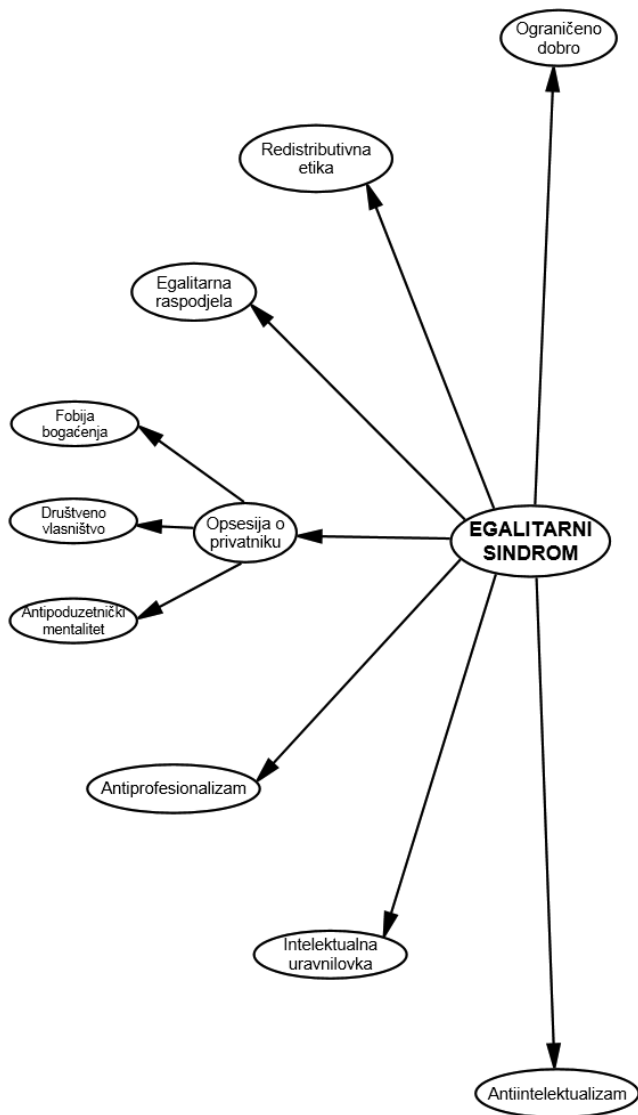
Teorijska koncepcija egalitarnog sindroma

Osnovne propozicije TES-a Županov je prvi put sustavno prezentirao u tekstu "Egalitarizam i industrijalizam" objavljenom u časopisu *Naše teme* (Županov, 1970). Egalitarni sindrom Županov konceptualizira kao "klaster" koji čine sedam dimenzija, odnosno sedam različitih manifestacija egalitarnih stavova, vrijednosti ili perspektiva.

Prvu dimenziju ili komponentu egalitarnog sindroma Županov naziva perspektivom ograničenog dobra. Ona prema Županovu predstavlja kognitivnu komponentu egalitarnog sindroma jer usmjerava nacionalnu politiku prema egalitarnoj raspodjeli društvenog bogatstva. Proizlazi iz pretpostavke da je količina društvenih dobara ograničena, iz čega slijedi da "svako poboljšanje položaja pojedinaca ili grupa (porodica) nužno ide na štetu drugih pojedinaca ili grupa, a to ugrožava koheziju i opstanak čitave zajednice" (*ibid.*: 47).

Druga dimenzija egalitarnog sindroma je redistributivna etika. Ona proizlazi iz moralne obveze svojstvene preindustrijskim društvima, koja nalaže (pre)raspodjelu bogatstva kako bi društvene razlike bile što manje. U društvima koja "stupaju na put industrijskog razvoja" tu funkciju obavlja država. Prema Županovu, u socijalizmu je redistributivna funkcija države predstavljala težišnu točku revolucionarnog etatizma.

Treću dimenziju egalitarnog sindroma Županov naziva normom egalitarne raspodjele. Riječ je o uspostavljanju granične vrijednosti iznad koje porast nominalne zarade više nije dopustiv, bez obzira na sposobnosti i ostale okolnosti. Prema Županovu, ta se norma u socijalističkom društvu manifestirala kao nevidljiva (neformalna) granica preko koje osobni dohoci nisu smjeli rasti. Županov ističe kako je ta norma utjecala i na aspiracije vezane uz visinu plaće, a glasila je otprilike ovako:

Slika 1. Strukturalna shema teorijskog modela *egalitarnog sindroma*

Bilješka: Valja uočiti kako dimenzija *intelektualna uravnilovka* nije operacionalizirana kao latentna dimenzija drugog reda. S obzirom na to da smo pri generiranju čestica antipoduzetničke stavove vezali uz dimenziju *opsesija o privatniku*, u strukturalnoj smo operacionalizaciji Županovljevo očekivanje prikazali kao povezanost između konstrukata *opsesija o privatniku* i *intelektualna uravnilovka*.

“Ti ne smiješ dobiti previše bez obzira na tvoju produktivnost i druge okolnosti – ne smiješ ni željeti previše. Inače će te pogoditi društvene sankcije” (Županov, 1993: 4). U tekstu napisanom u razdoblju postsocijalističke tranzicije Županov ukazuje na slabljenje te norme, poglavito kada je riječ o aspiracijama (usp. *ibid.*)

Četvrta dimenzija egalitarnog sindroma je opsesija o privatniku, a izražava se u negativnom stavu prema privatnom poduzetništvu. Ta dimenzija egalitarnog sindroma sastoji se od tri poddimenzije: fobije bogaćenja (specifična averzija prema praksi, ali i samoj sklonosti bogaćenju), državno-vlasničkog kompleksa (sklonost državnom vlasništvu nasuprot privatnog) i antipoduzetničkog mentaliteta (nesklonost rizicima, odnosno preferiranje sigurnosti).

Antiprofesionalizam je peta dimenzija egalitarnog sindroma. Ona podrazumijeva negativan stav prema profesionalnom znanju i autonomnim profesionalnim normama.

Šestu dimenziju egalitarnog sindroma Županov naziva intelektualnom uravnilovkom te uz nju vezuje ove tri poddimenzije: antipoduzetništvo, antiinovativnost i antikreativnost. Intelektualna uravnilovka vjerovanje je da su svi ljudi podjednakih sposobnosti, što autor smatra pučkom filozofijom uprosječivanja (*ibid.*: 4). Prva poddimenzija intelektualne uravnilovke, antipoduzetništvo, očito je povezana s četvrtom dimenzijom egalitarnog sindroma (opsesija o privatniku). Prema Županovu, antiinovativnost proizlazi iz nesklonosti promjenama, dok uzroke antikreativnosti pronalazi u kolektivnom stavu prema kojem je kreativnost dio radne obaveze članova kolektiva te kao takva ne zaslužuje osobna priznanja.

Posljednja, sedma dimenzija egalitarnog sindroma jest antiintelektualizam, to jest negativan stav prema intelektualnom radu kao takvom. Županov antiintelektualizam ne smatra pukim izrazom “neukosti i primitivizma”, već ga drži dijelom nasljeđa predindustrijskog mentaliteta, prema kojem su intelektualne ideje nevažan društveni fenomen (Županov, 1977: 67-68).

Prevedeno na operacionalni jezik, TES predstavlja latentnu dimenziju višeg reda koju definira sedam različitih konstrukata (usp. sliku 1). Dva među njima – opsesija o privatniku te intelektualna uravnilovka – latentne su dimenzije drugog reda (definirane trima poddimenzijama).

Ciljevi studije

Imajući u vidu kako TES nikada nije bio operacionaliziran, a time ni sustavno empirijski provjeravan, temeljni je cilj ovoga rada operacionalizacija teorije i validacija novog mjernog instrumenta. Za razliku od vremena u kojem je Županov osmislio TES, danas dostupne statističke metode, poglavito tehnika strukturalnog modeliranja latentnih varijabli i konfirmacijska faktorska analiza, omogućuju preciznu i pouzdanu provjeru teorijskih modela.

Kako bismo omogućili testiranje hipoteze o današnjoj relevantnosti TES-a, u radu predlažemo novi mjerni instrument, Skalu egalitarnog sindroma (usp. prilog na kraju rada). Imajući u vidu vremenska ograničenja (to jest često prisutnu potrebu za ograničavanjem broja pitanja) istraživanja koja se provode na uzorcima opće populacije, nastojali smo konstruirati što kraći instrument – prikladan za uporabu u raznorodnim istraživanjima društvenih vrijednosti.

Metoda istraživanja

Uzorak

Budući da je temeljni cilj istraživanja (operacionalizacija TES-a i provjera mjernog instrumenta) uz određena ograničenja moguće ostvariti i na neprobabilističkim uzorcima, istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 714 studenata s osam fakulteta (sedam sastavnica Sveučilišta u Zagrebu i jedna sastavnica Sveučilišta u Osijeku) te jedne privatne visokoškolske institucije. Najveći broj studenata anketiran je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu (49%), zatim na Hrvatskim studijima (18%) te Fakultetu političkih znanosti (8%).

U ukupnom uzorku studentice su činile 70%. Najveći broj sudionika (43%) bio je upisan na treću godinu studija. Na poslijediplomskoj razini (4. i 5. studijska godina) bilo je 39% sudionika. Kada je riječ o veličini mjesta rođenja, 8% sudionika navelo je naselje do 2.000 stanovnika, 16% naselje veličine 2.000 do 10.000 stanovnika, 21% naselje između 10.000 i 100.000 stanovnika, a nešto više od polovine (51%) rođeno je u četiri najveća hrvatska grada.

Prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni metodom samoispunjavanja upitnika (papir i olovka) koji je sadržavao 91 tvrdnju (s pridruženom ljestvicom odgovora Likertovog tipa) te sedam pitanja vezanih uz sociodemografska obilježja sudionika. Anketiranje je obavljeno tijekom svibnja i listopada 2015. godine u fakultetskim predavaonicama.⁵ Za provedbu istraživanja autori su pribavili odobrenje Povjerenstva za etičnost istraživanja Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (br. 2015-13).

Instrumenti

Operacionalizacija TES-a uključila je 64 čestice, a dodatnih 27 čestica služilo je za provjeru konvergencijske valjanosti novog mjernog instrumenta. Kao podloga za

⁵ Autori istraživanja zahvaljuju kolegama Veliboru Mačkiću, Katarini Ott, Saši Jakšiću, Nevenu Šuvaku, Danijelu Grahovcu, Josipi Mihić, Ivanu Markešiću, Viktoriji Car te Kristini i Mariji Mikulić koji su pomogli u prikupljanju podataka. Autori zahvaljuju i agenciji Ipsos na pomoći pri izradi baze podataka.

operacionalizaciju teorije egalitarnog sindroma korišten je rad "Egalitarizam i industrijalizam" (Županov, 1970). Naša odluka da upravo taj tekst koristimo kao temelj za operacionalizaciju TES-a proizlazi iz činjenice da je u njemu Županov sustavno, ali i najdetaljnije, prezentirao svoju teoriju.

Shodno teoriji, u postupku konstrukcije čestica operacionalizirano je sedam dimenzija egalitarnog sindroma: perspektiva ograničenog dobra (8 čestica), redistributivna etika (10 čestica), norma egalitarne raspodjele (9 čestica), opsesija o privatniku (19 čestica koje opisuju tri poddimenzije: fobija bogaćenja [5 čestica], državno-vlasnički kompleks [7 čestica] te antipoduzetnički mentalitet [7 čestica]), antiprofesionalizam (6 čestica), intelektualna uravnilovka (6 čestica koje opisuju poddimenzije antikreativnost i antiinovativnost) i antiintelektualizam (6 čestica).⁶

Postupak kreiranja čestica odvijao se u nekoliko koraka, čime se željela osigurati zadovoljavajuća sadržajna valjanost mjernog instrumenta. U prvoj fazi svaki autor je zasebno kreirao čestice za svaku pojedinu dimenziju. Nakon toga pristupili smo zajedničkoj analizi i evaluaciji predloženih čestica. Nakon što je prodiskutirana svaka čestica, kako zasebno tako i u kontekstu pojedine dimenzije, donesena je zajednička odluka o tome koje čestice uvrstiti u upitnik. U posljednjem koraku provedena je jezična dorada čestica s ciljem postizanja što veće jasnoće sadržaja.

Za ispitivanje konstrukcijske valjanosti operacionalizacije TES-a koristili smo skraćene verzije mjera vertikalnog i horizontalnog individualizma (Križanec i Čorkalo Biruški, 2009), skale tržišne orijentacije (Šram, 2008) te složenog indikatora averzije spram rizika (Carter i Yeqing, 2005). Sva četiri složena indikatora imala su prihvatljivu pouzdanost u ovoj studiji (vrijednosti Cronbachovog α koeficijenta iznosile su, redom, 0,74, 0,74, 0,69 i 0,77).

Statistička analiza

U prvom, pripremnom koraku operacionalnog testiranja TES-a, koji je obuhvatio konstruiranje i validiranje pojedinih dimenzija modela (ukupno sedam), koristili smo eksploracijsku faktorsku analizu za provjeru dimenzionalnosti te analizu unutarne konzistencije (uporabom Cronbachovog α koeficijenta). Faktorska analiza provedena je primjenom Guttman-Keiserovog kriterija za zaustavljanje ekstrakcije faktora; u analizi višedimenzionalnog konstrukta (opsesija o privatniku) korištena je kosokutna rotacija (oblimin). Kako je jedan od ciljeva rada bio taj da se predloži

⁶ Ovdje valja podsjetiti kako Županov kao sastavni dio dimenzije *intelektualna uravnilovka* navodi i antipoduzetništvo (1970; 1977). Budući da smo u okviru dimenzije *opsesija o privatniku* razvili čestice koje mjere antipoduzetnički mentalitet – konstrukt sadržajno vrlo blizak antipoduzetništvu – operacionalizacija *intelektualne uravnilovke* nije uključila mjeru antipoduzetništva. No u strukturalnom modelu to je teorijsko očekivanje specificirano vezom između dviju dimenzija (usp. sliku 1).

mjerni instrument uporabljiv u širokom rasponu socioloških istraživanja te istraživanja koja se provode na nacionalnim uzorcima – što zahtijeva razmjerno kratku skalu – u toj smo fazi osobitu pozornost posvetili smanjivanju broja originalnih čestica. Pazeći na sadržajnu heterogenost čestica, nastojali smo svaku od pretpostavljenih dimenzija TES-a operacionalizirati s tri ili četiri čestice, uz vrijednost Cronbachovog alfa koeficijenta veću od 0,75.

U sljedećem koraku provjere mjernog dijela modela, koji je uključio zasebno testiranje svake dimenzije, korištena je konfirmacijska faktorska analiza uz uporabu ML (*maximum likelihood*) estimatora. Za razliku od uobičajene, eksploracijske, faktorske analize, konfirmacijska analiza koristi se za empirijsko testiranje specifičnog modela koji je nastao operacionalizacijom određene teorije. Cilj analize određivanje je stupnja u kojem prikupljeni podaci pristaju strukturi latentnog prostora pretpostavljenog modelom koji se testira.⁷ Konfirmacijska faktorska analiza trenutno je najrobusnija i najpopularnija metoda ispitivanja konstrukcijske valjanosti složenih indikatora.

Uzimajući u obzir jednostavnost (mali broj varijabli i odnosa među njima) temeljnih elemenata mjernog modela te veličinu uzorka, za prihvaćanje mjernog okvira, odnosno potvrdu dobrog pristajanja modelom zadanih veza između indikatora (čestice) i latentnih dimenzija prikupljenim podacima uzete su sljedeće granične vrijednosti: omjer između hi-kvadrata i stupnjeva slobode (tzv. normirani χ^2) manji od 2,5, vrijednosti RMSEA (*root mean square error of approximation*) manje ili jednake 0,05 te vrijednosti komparativnog indeksa pristajanja (CFI) veće ili jednake 0,95 (Byrne, 2009). Prva dva indikatora pripadaju mjerama apsolutnog pristajanja, što znači da odražavaju razliku između teorijski pretpostavljene i empirijski opažene matrice kovarijanci, pri čemu je RMSEA pokazatelj, za razliku od vrijednosti χ^2 (koje rastu s brojem sudionika), neovisan o veličini uzorka (Byrne, 2009). Treći indikator, CFI, u posljednje vrijeme najpopularniji i najčešće preporučeni indikator relativnog ili inkrementalnog pristajanja, uspoređuje vrijednosti χ^2 teorijski pretpostavljenog modela s vrijednostima dobivenim za model u kojem veze među varijablama nisu specificirane – uzimajući u obzir veličinu uzorka. S obzirom na to da potonji model nužno obilježava loše pristajanje, vrijednosti CFI govore o tome koliko pretpostavljeni model dobro pristaje podacima.

Konačna provjera cjelokupnog modela TES-a (usp. sliku 2 na str. 19) provedena je konfirmacijskom faktorskom analizom višeg reda. Uzimajući u obzir složenost modela (usp. sliku 2) i veličinu uzorka, procjena pristajanja njegove teorijski specificirane matrice kovarijanci onoj opaženoj temeljila se na ovim vrijednosti-

⁷ Preciznije, ispituje se koliko dobro modelom pretpostavljena matrica kovarijanci, koja odražava odnose među manifestnim (čestice) i latentnim konstruktima (faktori) modela te između latentnih dimenzija (latentna struktura), odgovara empirijskoj matrici kovarijanci.

ma pokazatelja pristajanja (Hair i sur., 2009): normirani $\chi^2 < 3$, indikatori apsolutnog pristajanja (RMSEA i SRMR⁸ [*standard root mean square residual*]) $< 0,07$ te CFI $> 0,90$. U izboru indikatora autori su slijedili Klineovu preporuku (Kline, 2010).

S obzirom na to da u statističkom paketu AMOS konfirmacijska analiza ne zahtijeva izbacivanje nepotpunih podataka (to jest sudionika koji nisu odgovorili na sva relevantna pitanja), jer ih se tijekom analize nadomješta uporabom FIML metode (*full information maximum likelihood*; Arbuckle, 2013), testiranje je provedeno na cijelom uzorku. Kao svojevrsnu analizu osjetljivosti, testiranje istog modela proveli smo i na smanjenom uzorku iz kojeg su prethodno isključeni svi nepotpuni podaci.

U dijelu rada koji propituje kriterijsku valjanost Skale egalitarnog sindroma koristimo Pearsonovu korelaciju (za ispitivanje povezanosti između novog instrumenta i nekih konceptualno relevantnih konstrukata) te logističku regresijsku analizu kojom testiramo klasifikacijsku prediktivnost skale.

Za provedbu statističkih postupaka korišteni su programski paketi IBM-SPSS 22 i AMOS 22.

Rezultati

Empirijska provjera teorijskog modela

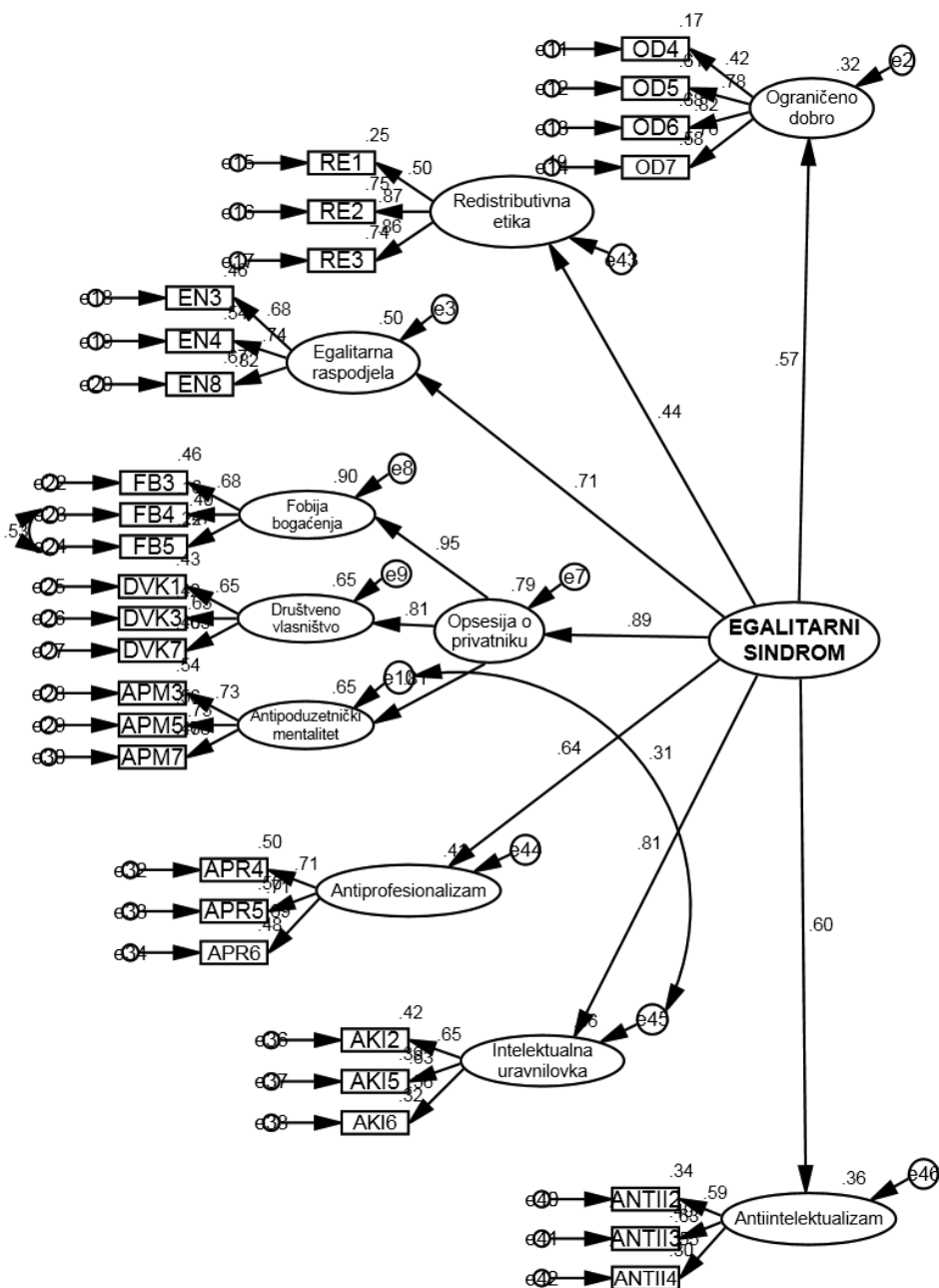
Nakon provjere dimenzionalnosti svih sedam konstrukata koji čine TES⁹ – pri čemu je višedimenzionalnost, očekivano, zabilježena isključivo na dimenziji opsesija o privatniku¹⁰ – i izbacivanja slabo saturiranih ($< 0,40$) te sadržajno redundantnih čestica, analiza unutarnje konzistencije potvrdila je zadovoljavajuće vrijednosti ($\alpha > 0,78$) na pet od sedam dimenzija. Vrijednost alfa koeficijenta na preostale dvije dimenzije (intelektualna uravnilovka i antiintelektualizam) iznosila je 0,71, odnosno rubnih 0,68.

⁸ Računanje vrijednosti SRMR moguće je isključivo na podacima bez nedostajućih vrijednosti (Byrne, 2009).

⁹ Svih sedam analiza rezultiralo je očekivano visokim vrijednostima pokazatelja pristajanja ($\chi^2/df < 2,5$; RMSEA $< 0,05$; CFI $> 0,95$).

¹⁰ Županov je pretpostavljao kako dimenzija *intelektualna uravnilovka* uključuje antipoduzetničke stavove, antiinovatorstvo i antikreativnost (1970; 1977). S obzirom na to da smo pri generiranju inicijalnog seta čestica antipoduzetničke stavove vezali uz dimenziju *opsesija o privatniku*, u strukturalnoj operacionalizaciji Županovljevo je očekivanje prikazano kao povezanost između konstrukata *opsesija o privatniku* i *intelektualna uravnilovka*. Zanimljivo je kako gore opisana eksploracijska faktorska analiza nije potvrdila višedimenzionalnost *intelektualne uravnilovke*, odnosno teorijski pretpostavljenu razliku između poddimenzija antiinovativnosti i antikreativnosti.

Slika 2. Rezultati testiranja inicijalnog modela *egalitarnog sindroma* (model A; N = 741)

U sljedećem koraku testirali smo konfirmacijski model TES-a prikazan na slici 2 (model A). Povezanost mjernih pogrešaka latentnih dimenzija antipoduzetnički mentalitet i intelektualna uravnilovka operacionalizacija je pretpostavljene povezanosti tih dviju dimenzija u Županovljevoj teorijskoj elaboraciji (1970: 58-59). Valja uočiti kako opsesija o privatniku, kao latentna dimenzija drugog reda, visoko saturira tri poddimenzije – baš kao što je to Županov i pretpostavio. Egalitarni sindrom, operacionaliziran kao latentna dimenzija najvišeg reda, saturira dimenzije nižeg reda u rasponu od 0,44 (redistributivna etika) do 0,89 (opsesija o privatniku). Usprkos tim naizgled solidnim povezanostima među latentnim dimenzijama, model nije dobro pristajao prikupljenim podacima: $\chi^2(338) = 1089$, $\chi^2/df = 3,22$; RMSEA = 0,06 (90% IP [interval pouzdanosti] = 0,05 – 0,06); CFI = 0,89.

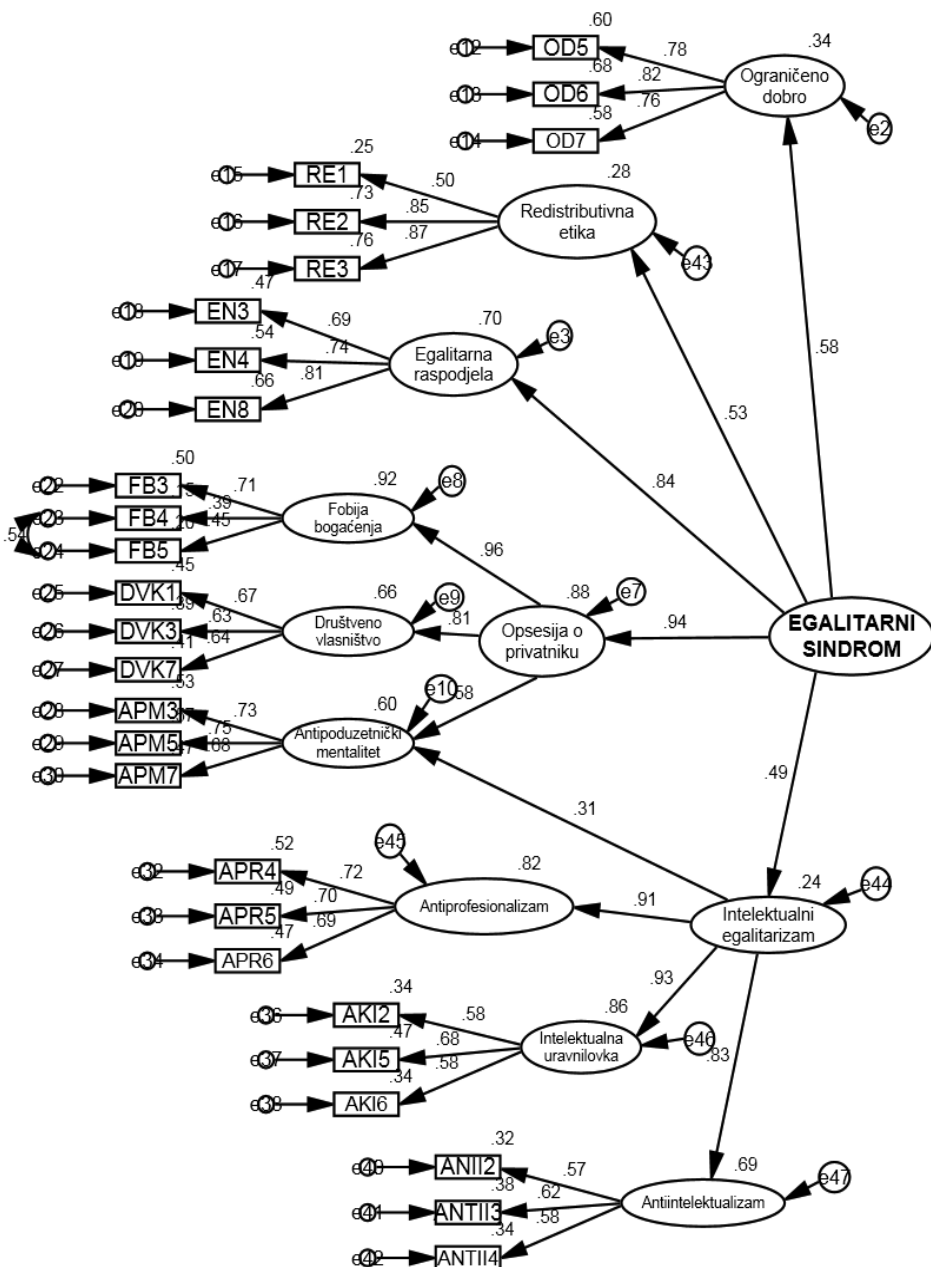
Smjer tzv. respecifikacije modela zacrtala je analiza povezanosti među latentnim dimenzijama, koja je ukazala na vrlo visoke koeficijente korelacije ($r = 0,72 - 0,78$) među posljednje tri dimenzije (antiprofesionalizam, intelektualna uravnilovka i antiintelektualizam). Budući da je ta visoka povezanost triju latentnih konstrukata sugerirala postojanje latentne dimenzije višeg reda,¹¹ u narednom smo koraku testirali revidirani model koji prikazuje slika 3 (model B).¹² Uočljivo je kako nova latentna dimenzija drugog reda, koju smo nazvali intelektualni egalitarizam, dobro saturira pridružene joj poddimenzije. S obzirom na inicijalno definirane granične vrijednosti, pristajanje se respecificiranog modela pokazalo zadovoljavajućim: $\chi^2(311) = 764$, $\chi^2/df = 2,45$; RMSEA = 0,04 (90% IP = 0,04 – 0,05); CFI = 0,93. Latentna struktura modela potvrđuje teorijska očekivanja. Opterećenja latentnih dimenzija nižeg reda faktorom višeg reda (egalitarni sindrom) kreću se u rasponu između 0,49 i 0,94, pri čemu je najveći postotak objašnjene varijance utvrđen za latentne dimenzije opsesija o privatniku (88%) te egalitarna raspodjela (70%).

Usprkos prihvatljivom pristajanju respecificiranog modela, imperativ koji smo si bili postavili (kreirati složenu mjeru koja ne bi samo vjerno odražavala TES, već bi bila primjenjiva i u širokom rasponu društvenih istraživanja) nalagao je daljnje sažimanje broja čestica. Smatrali smo da je 27 čestica na kojima počiva gornji model još uvijek prevelik broj, osobito imamo li u vidu uobičajenu veličinu upitnika koji se koriste u sociološkim istraživanjima na općoj populaciji ili u istraživanjima javnog mnijenja. Željeli smo izbjeći situaciju u kojoj je ponuđena skala metrijski uvjerljiva ali nepraktična, odnosno irelevantna za istraživačku praksu. Stoga smo pristupili daljnjoj doradi modela kako bismo dodatno smanjili potreban broj čestica. S tim ciljem obje smo latentne dimenzije drugog reda (opsesija o privatniku te intelektualni egalitarizam) sveli na dimenzije prvog reda. Kao indikator tim postupkom

¹¹ Visoke korelacije ($\geq 0,70$) među konstruktima ukazuju na njihovu problematičnu distinktnost (usp. Ping, 2004).

¹² Zbog razmjerno niske saturacije, iz modela je izbačena i čestica OD4.

Slika 3. Rezultati testiranja respecificiranog modela *egalitarnog sindroma* (model B)

izostavljenih latentnih poddimenzija (njih ukupno šest) određene su čestice, po jedna za svaku poddimenziju, koje su u modelu B bile obilježene najvećim faktorskim opterećenjima. Izabrane su čestice potom podvrgnute sadržajnoj analizi. Samo u jednom slučaju umjesto čestice s najvećim faktorskim opterećenjem (0,72) u model je uvrštena čestica s neznatno manjim opterećenjem (0,70), ali s većom sadržajnom reprezentativnošću za izostavljenu poddimenziju (antiprofesionalizam). Opisana dorada rezultirala je modelom sa samo 15 čestica (model C; slika 4). Kao i u prethodnom slučaju testiranje tog reduciranog modela pokazalo je zadovoljavajuće pristajanje podacima: $\chi^2(84) = 200$, $\chi^2/df = 2,38$; RMSEA = 0,04 (90% IP = 0,04 – 0,05); CFI = 0,97.¹³ Važno je naglasiti da je ukupna struktura odnosa latentnih dimenzija u novom, reduciranom modelu ostala podudarna u odnosu na nereducirani model (model B). Najveća promjena povezana je s odnosom između intelektualnog egalitarizma i egalitarnog sindroma. U usporedbi s modelom B, postotak varijance intelektualnog egalitarizma protumačen latentnom dimenzijom višeg reda smanjio se za 7%.

Za popis čestica koje sačinjavaju SEMA-27 i SEMA-15 usp. prilog na kraju rada.

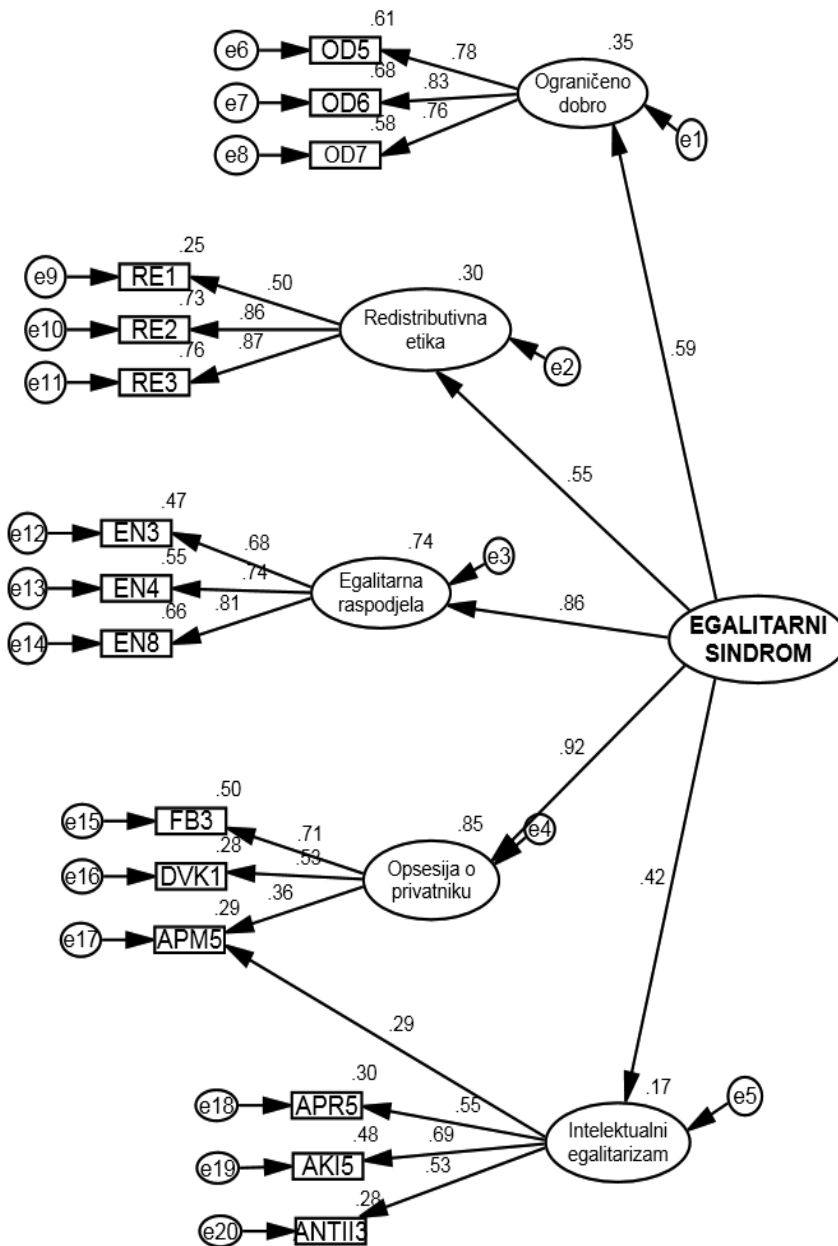
Kao svojevrsnu analizu osjetljivosti, pristajanje sva tri prikazana modela testirali smo i na podacima iz kojih su izbačeni slučajevi s nedostajućim vrijednostima. Tim postupkom uzorak je smanjen sa 714 na 350 sudionika. Dobiveni indikatori pristajanja odražavali su odnose među modelima opažene na ukupnom uzorku. Loše pristajanje modela A ($\chi^2(338) = 757$; RMSEA = 0,06; SRMR = 0,08; CFI = 0,88) zabilježeno je i u smanjenom uzorku, dok je pristajanje modela B ($\chi^2(321) = 581$; RMSEA = 0,05; SRMR = 0,06; CFI = 0,93) i C ($\chi^2(84) = 154$; RMSEA = 0,05; CFI = 0,96.) bilo zadovoljavajuće.

Validacija Skale egalitarnog sindroma

Unutarnja valjanost Skale egalitarnog sindroma počiva na dobroj povezanosti indikatora koji čine pojedine latentne dimenzije (pouzdanost) te na razmjerno niskoj povezanosti među latentnim konstruktima (distinktnost). Kao granične vrijednosti za prosudbu tih dvaju aspekata unutarnje valjanosti uzeli smo faktorska opterećenja od 0,50, odnosno korelacije među latentnim varijablama manje od 0,70 (Ping, 2004). Od 27 čestica u modelu B faktorska opterećenja čestica manja su od granične vrijednosti u dva slučaja (usp. sliku 3). Isto vrijedi i za jednu od 15 čestica u modelu C (usp. sliku 4). Analiza povezanosti pet latentnih dimenzija u modelima B i C

¹³ Kako modeli nisu ugniježdjeni, njihova uobičajena usporedba ($\Delta\chi^2$ i Δdf ; usp. Byrne, 2009) nije moguća. Umjesto toga usporedili smo vrijednosti Akaikeovog informacijskog kriterija koji kod procjene pristajanja uzima u obzir i parsimoničnost modela ($AIC_{\text{model A}} = 1281$, $AIC_{\text{model B}} = 952$ i $AIC_{\text{model C}} = 302$). Manje vrijednosti ukazuju na bolje pristajanje modela.

Slika 4. Rezultati testiranja reduciranog modela *egalitarnog sindroma* (model C)

(rezultati nisu grafički prikazani) pokazala je kako su vrijednosti devet od deset koeficijentata korelacije manje od 0,57. Iznimka je bila povezanost između egalitarne raspodjele i opsesije o privatniku ($r_{\text{model B}} = 0,79$, odnosno $r_{\text{model C}} = 0,81$).

Konstruktivska valjanost Skale egalitarnog sindroma provjerena je ispitivanjem njezinih konvergencijskih i diskriminacijskih svojstava. Prethodno su formirane dvije skale egalitarnog sindroma, duža s 27 (SEMA-27) i kraća s 15 čestica (SEMA-15), na način da su čestice iz modela B i C faktorizirane pod zadanom jednofaktorskom strukturom i spremljene kao faktorski rezultati¹⁴ – pri čemu veći skalni rezultat označava snažniju interiorizaciju egalitarnog sindroma. Očekivano, povezanost između SEMA-27 i SEMA-15 bila je izrazito velika ($r = 0,93$, $p < 0,001$). Ukazujući na normalnost distribucije, Komogorov-Smirnovljevi test bio je statistički neznajčan u obje verzije skale ($p > 0,20$). Dobivene su sljedeće vrijednosti nagutosti (asimetričnosti) i zaobljenosti skalnih krivulja: SEMA-27 = -0,05 i -0,31 te SEMA-15 = 0,14 i -0,40.

Konvergencijska valjanost dviju verzija skale testirana je analizom povezanosti s teorijski srodnim konstruktima, poput individualizma, izbjegavanja rizika te tržišne orijentacije. Tablica 1 prikazuje koeficijente korelacije među odabranim konstruktima. Prema očekivanju, obje verzije Skale egalitarnog sindroma bile su značajno, i u očekivanom smjeru, povezane s tri od četiri relevantna konstrukta, pri čemu je veličina povezanosti varirala od slabe do umjerene ($r = -0,18 - 0,32$). S jednim izuzetkom (općenita mjera izbjegavanja rizika, koja se pokazala najznačajnije povezana s dvjema mjerama egalitarnog sindroma), razlike u veličini povezanosti SEMA-27 i SEMA-15 sa srodnim konstruktima bile su zanemarive.

Valja uočiti da marginalna povezanost SEMA-27 i SEMA-15 sa skalom horizontalnog individualizma također govori u prilog valjanosti dviju složenih mjera egalitarnog sindroma. Imajući u vidu da se horizontalni individualizam odnosi na “kulturalni obrazac u kojem se naglašava individualna autonomija, ali su svi pojedinci manje-više istoga statusa” (Singelis i sur., 1995: 245), odnosno “nisu osobito zainteresirani za isticanje ili viši status” (Triandis i Gelfand, 1998: 119), snažnija bi povezanost (usporediva s vrijednostima korelacije s vertikalnim individualizmom) između horizontalnog individualizma i egalitarnog sindroma bila problematična za valjanost novih skala.

Kada je riječ o diskriminacijskoj valjanosti, testiranje smo usmjerili na analizu sposobnosti skale da razlikuje dvije skupine studenata viših godina. Rečeno na drugi način, zanimalo nas je koliko dobro SEMA-27 i SEMA-15 klasificiraju stu-

¹⁴ Pouzdanost dvaju složenih indikatora egalitarnog sindroma izračunata je skalama formiranim od izvornih čestica (netransformirani rezultati). Vrijednost Cronbachovog α koeficijenta iznosila je 0,89 za SEMA-27 i 0,84 za SEMA-15.

dente ekonomije u odnosu na ostale. Za prvu skupinu ($n = 384$) koju su sačinjavali studenti ekonomskog fakulteta te više poslovne škole pretpostavili smo da će zbog specifične profesionalne socijalizacije biti manje skloni prihvatanju egalitarnih vrijednosti od druge skupine koju su činili studenti dvaju društveno-humanističkih fakulteta ($n = 168$). Prema rezultatima bivarijantne logističke regresijske analize, identičnim bez obzira je li primijenjena linearna ili kategorizirana¹⁵ prediktorska varijabla (SEMA-27, odnosno SEMA-15), samo su rezultati na SEMA-15 statistički značajno razlikovali dvije skupine studenata ($OR = 0,43$, $95\% IP = 0,23 - 0,81$, $p < 0,01$) i to u predviđenom smjeru. U usporedbi sa sudionicima koje je obilježavalo najmanje prihvatanje egalitarnih vrijednosti (1. kvartil), vjerojatnost studiranja ekonomije ili menadžmenta bila je 57% manja među onima koji su najskloniji egalitarizmu (4. kvartil).

Tablica 1. Pregled veličine i značajnosti povezanosti između dviju verzija Skale egalitarnog sindroma (SEMA-27 i SEMA-15) i srodnih konstrukata

	SEMA-15	IR	TO	VI	HI
SEMA-27	0,93**	0,32**	-0,18**	-0,27**	-0,08
SEMA-15	1	0,25**	-0,21**	-0,30**	-0,09*

U tablici su prikazani koeficijenti korelacije

IR = *izbjegavanje rizika*, TO = *tržišna orijentacija*, VI = *vertikalni individualizam*,

HI = *horizontalni individualizam*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Diskusija

Za autore ovoga rada teorija egalitarnog sindroma (TES) Josipa Županova najoriginalnija je i najvažnija teorija razvijena u okviru hrvatske sociologije tijekom posljednjih pedesetak godina. Činjenica da TES nikada nije bio operacionaliziran bitno je ograničila njegov utjecaj na kasnije generacije hrvatskih društvenih znanstvenika, te je danas prisutan isključivo kao udžbenička građa. Kako bismo omogućili empirijsku provjeru Županovljeve teorije, a time i potaknuli istraživački interes za propitivanje prisutnosti i socioekonomskih konzekvencija egalitarizma u suvremenom hrvatskom društvu, cilj ovoga rada bio je operacionalizacija TES-a i validacija novog mjernog instrumenta. Uporabom konfirmacijske faktorske analize na podacima prikupljenim na razmjerno velikom studentskom uzorku, TES je operacionaliziran kao višedimenzionalni latentni konstrukt obilježen prihvatljivim pristajanjem podacima.

¹⁵ Kategorizacija (preciznije, kvartilizacija) složenih indikatora egalitarnog sindroma provedena je da bi se ispitao mogući nelinearni odnos između nezavisne i zavisne varijable.

Prikazane su analize potvrdile konstrukcijsku valjanost dviju verzija višedimenzionalnog indikatora, duže (SEMA-27) i kraće (SEMA-15) inačice Skale, kako s obzirom na njihova strukturna obilježja tako i imajući u vidu njihovu pretpostavljenu i potvrđenu povezanost s tri relevantna konstrukta: vertikalnim individualizmom, tržišnom orijentacijom i izbjegavanjem rizika. Prema očekivanju, SEMA-27 i SEMA-15 nisu bile statistički značajno povezane s horizontalnim individualizmom.

U kojoj su mjeri dvije predložene verzije Skale egalitarnog sindroma vjerna operacionalizacija Županovljeve koncepcije? Potvrđujući cjelinu Županovljeve teorije, obje skale potvrđuju kako je egalitarni sindrom doista latentni konstrukt višeg reda. Razlika između teorijskog očekivanja i empirijskog modela poglavito je u broju samostalnih dimenzija koje čine egalitarni sindrom. Županovljeva pretpostavka prema kojoj TES počiva na sedam dimenzija nije se pokazala realističnom – barem ne četrdesetak godina nakon prve formulacije teorije (Županov, 1970). Testiranje je sustavno ukazalo na empirijsku realističnost pet distinktnih dimenzija. U tom smislu mišljenja smo da prikazana operacionalizacija i validacija TES-a potvrđuje općenitu valjanost Županovljeva teorijskog rezoniranja, no istodobno ukazuje i na određene konceptualne nedostatke originalne formulacije. S obzirom na visoku razinu složenosti TES-a, a možda i na socioekonomske te sociokulturne promjene koje su se u međuvremenu dogodile, takav nalaz nije neočekivan. Ono što, zapravo, začuđuje jest visoka razina preklapanja između originalne teorijske formulacije i konačnog empirijskog modela.

Ovdje treba dodati da rezultati provedenog istraživanja pružaju odgovor i na jednu važnu teorijsku nepoznicu. Naime, Županov u svojim radovima nije razmatrao relativnu važnost glavnih komponenti višedimenzionalnog egalitarnog sindroma, premda se – usporedimo li radove iz 1970-ih s onima iz 1990-ih – stječe dojam da se centralnost nekih dimenzija mijenjala. Rezultati provedene konfirmacijske analize ukazuju na to da egalitarni sindrom kao latentni konstrukt višeg reda najviše saturira dimenzije egalitarne raspodjele i opsesije o privatniku, najmanje dimenziju intelektualni egalitarizam. Treba li zbog toga egalitarnu raspodjelu i opsesiju o privatniku smatrati težišnim dimenzijama egalitarnog sindroma te možda pretpostaviti da bi se daljnje kraćenje Skale egalitarnog sindroma moglo provesti upravo mjerenjem isključivo te dvije dimenzije? Za odgovor na to pitanje bit će potrebno sačekati provjeru ukupnog modela na uzorku opće populacije. Ne treba, naime, zaboraviti kako su sudionici u ovom istraživanju socijalizirani u društvu obilježenom posve drukčijom gospodarskom, političkom i kulturnom stvarnošću od one u kojoj je nastao TES.

Željeli bismo istaknuti još jedan nalaz koji smatramo teorijski vrlo važnim. Riječ je o činjenici da je najveća povezanost između egalitarnog sindroma i drugih relevantnih konstrukata utvrđena u slučaju skale izbjegavanja rizika (usp. tablicu 1). Ako sklonost izbjegavanju rizika indicira preferiranje jedne šire shvaćene defenziv-

ne životne strategije koja počiva na sklonosti predvidljivim ishodima i sigurnosti, to jest na nesklonosti angažmanu u situacijama u kojima se ishod ne može predvidjeti, za pretpostaviti je kako je takav pogled na svijet povezan s ekonomskim aspiracijama koje isključuju neizvjesnost i rizik. Averzija spram rizika čini se teško spojivom s duhom kapitalizma, no savršeno uskladivom s državnim paternalizmom. Ako je to točno, onda navedeni rezultat implicitno govori u prilog jednoj od najvažnijih postavki TES-a koju je Županov kontinuirano isticao i koja je bila lajtmotiv njegove teorije: egalitarni sindrom blokira individualnu inicijativu i rast ekonomskih aspiracija te tako negativno utječe na gospodarski rast.¹⁶

Ograničenja studije

Nalaze koji prikazujemo u ovom radu valja sagledati u kontekstu barem dva ograničenja. Prvo od njih jest činjenica da je studija provedena na uzorku studenata, to jest osoba koje su u najvećem broju izvan svijeta rada. S jedne strane, navedeno je ograničenje razmjerno neproblematično jer prihvaćanje egalitarnog sindroma, slijedimo li Županova, počiva na cjelokupnom procesu socijalizacije, a ne isključivo (vjerojatno niti primarno) na socijalizaciji unutar profesionalne okoline. S druge strane, nemoguće je odbaciti prigovor kako je bez validacije na uzorku iz opće populacije predloženi mjerni instrument tek potencijalno koristan, s obzirom na mogućnost da sudjelovanje u kapitalističkom svijetu rada ima negativan utjecaj na prihvaćanje egalitarističkog vrijednosnog sklopa. Provjera valjanosti SEMA-27 i SEMA-15 na uzorku ne-studenata naredni je korak koji autori namjeravaju učiniti. Naposljetku, valja imati u vidu da je skup čestica generiranih u cilju operacionalizacije TES-a bio razmjerno ograničen te u cijelosti ovisan o načinu na koji su dvojica autora iščitavali Županovljevi teorijski rad. Činjenica da je to uobičajeno ishodište pokušaja operacionalizacije određene teorije ne ukida određenu razinu arbitrarnosti postupka.

Zaključak

Teorija egalitarnog sindroma (TES) vjerojatno je najznačajniji i najoriginalniji teorijski prilog u hrvatskim društvenim znanostima. U ovome radu, svojevrsnom empirijskom *homageu* životnom projektu Josipa Županova, autori su nastojali operacionalizirati višedimenzionalni TES uporabom konfirmacijske faktorske analize. Testiranje nekoliko modela rezultiralo je dužom (SEMA-27) i kraćom (SEMA-15) verzijom Skale egalitarnog sindroma, koje predlažemo za uporabu u širokom rasponu društvenih istraživanja. Protivno nedavno iznesenoj kritici (Dolenec, 2014), aktualnost Županovljeva TES-a tek treba ustanoviti.

¹⁶ Tu je, dakako, riječ o perspektivi onih razvojnih paradigmi koje poduzetništvo smatraju nezostavnom komponentom ekonomskog razvoja.

Prilog. Popis čestica koje čine dužu i kraću verziju Skale egalitarnog sindroma

Čestice	SEMA- 27	SEMA- 15
AKI2. Velik broj promjena s kojima se suočava hrvatsko društvo ne nosi ništa dobro običnim ljudima. (IE)	+	
AKI5. Promjene zastupaju oni koji se njima mogu okoristiti. (IE)	+	+
AKI6. Današnji je svijet opterećen prevelikom brojem inovacija i noviteta. (IE)	+	
ANTI2. Pametniji i sposobniji postaje se primarno kroz rad i praksu, a ne učenjem i razmišljanjem. (IE)	+	
ANTI3. Uloga intelektualaca u društvu je bitno precijenjena. (IE)	+	+
ANTI4. To što je netko obrazovaniji, ne znači da više zna. (IE)	+	
APM3. Kako bi stekli što veći profit, većina poduzetnika pribjegava korupciji. (OP)	+	
APM5. Hrvatski poduzetnici žele se samo na brzinu obogatiti, a ne djelovati u korist društva u kojem žive. (OP)	+	+
APM7. Privatnici su po definiciji zainteresirani samo za svoje, a nikako za općedruštvenu dobrobit. (OP)	+	
APR4. Naši stručnjaci su često potkupljivi. (IE)	+	
APR5. Stručnjaci su često arogantni i nerazumljivi. (IE)	+	+
APR6. Znanje na koje se stručnjaci pozivaju često je vrlo upitno. (IE)	+	
DVK1. Trebalo bi jačati državno vlasništvo nad poduzećima. (OP)	+	+
DVK3. Prava uposlenika moguće je uspješno zaštititi samo ako je poduzeće u vlasništvu države. (OP)	+	
DVK7. Treba zabraniti privatizaciju preostalih poduzeća u državnom vlasništvu. (OP)	+	
EN3. Odnos između najveće i najmanje plaće u Hrvatskoj ne bi trebao biti veći od 5 prema 1. (ER)	+	+
EN4. Država bi u privatnim poduzećima trebala ograničiti plaće direktora i menadžera. (ER)	+	+
EN8. Nedopustivo je da netko ima 10 puta veću plaću od prosječne. (ER)	+	+
FB3. Država ne smije dozvoliti da se privatnici bogate bez kontrole. (OP)	+	+
FB4. Trebalo bi utvrditi podrijetlo vlasništva svih naših bogataša. (OP)	+	
FB5. Svatko tko je bogat trebao bi prvo dokazati da je bogatstvo stekao radom i pošteno. (OP)	+	
OD5. Država treba zakonski spriječiti da neki ljudi ili skupine budu uspješniji od drugih. (OD)	+	+
OD6. Država treba donijeti zakone koji će onemogućiti da nekim društvenim skupinama standard raste brže nego svima ostalima. (OD)	+	+

OD7. Država bi trebala intervenirati kad god se neki pojedinci ili grupe bogate brže od drugih. (OD)	+	+
RE1. Porezi trebaju biti progresivni, tako da bogatiji plaćaju po mnogo većoj poreznoj stopi od drugih; što je bogatstvo veće i porezna stopa treba biti veća. (RE)	+	+
RE2. Bilo bi pošteno kada bi nasljednici (sinovi i kćeri) bogatih platili porez na nasljedstvo u skladu s njegovom vrijednošću. (RE)	+	+
RE3. Nasljeđivanje vrlo vrijedne imovine trebalo bi drastično oporezivati. (RE)	+	+

Bilješka: SEMA-27 i SEMA-15 formiraju se na temelju sljedećeg pitanja: “U tablici se nalaze tvrdnje koje opisuju neke temeljne odnose i procese u hrvatskom društvu. Procijenite u kojoj se mjeri slažete sa svakom od njih”. Za odgovore se koristi skala s pet stupnjeva: 1 = uopće se ne slažem, 2 = uglavnom se ne slažem, 3 = niti se ne slažem niti se slažem, 4 = uglavnom se slažem i 5 = u potpunosti se slažem

OD = *perspektiva ograničenog dobra*, RE = *redistributivna etika*, ER = *egalitarna raspodjela*, OP = *opsesija o privatniku*, IE = *intelektualni egalitarizam*

Kodovi koji u tablici prethode tvrdnjama nazivi su manifestnih varijabli (čestica) prikazanih u modelima (usp. slike 3 i 4)

LITERATURA

- Arbuckle, James L. 2013. IBM SPSS AMOS 22 user's guide. Sadržaj preuzet 4. prosinca 2015. sa stranice: ftp://public.dhe.ibm.com/software/analytics/spss/documentation/amos/22.0/en/Manuals/IBM_SPSS_Amos_User_Guide.pdf.
- Byrne, Barbara M. 2009. *Structural equation modeling with AMOS*, 2. izd., Routledge, New York.
- Carter, Mandrik A. i Yeqing, Bao. 2005. Exploring the Concept and Measurement of General Risk Aversion, *Advances in Consumer Research*, 32: 531-539.
- Dolenc, Danijela. 2014. Preispitivanje “egalitarnog sindroma” Josipa Županova, *Politička misao*, 51(4): 41-64.
- Fanuko, Nenad. 2011. Prirodni tokovi društva i uzbudljiva lakoća teorije, *Revija za sociologiju*, 36(3-4): 129-139.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. i Anderson, R. E. 2009. *Multivariate data analysis*, 7. izd., Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Hu, Li-tze i Bentler, Peter M. 1999. Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1): 1-55.

- Katunarić, Vjeran. 1988. *Dioba društva. Socijalna fragmentacija u američkom, sovjetskom i jugoslavenskom društvu*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Katunarić, Vjeran. 2011. Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: o načinima legitimiranja društvenih nejednakosti, *Politička misao*, 48(3): 11-34.
- Kline, Rex B. 2010. *Principles and practice of structural equation modeling*, 3. izd., Guilford Press, New York.
- Križanec, Tajana i Čorkalo Biruški, Dinka. 2009. Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja, *Migracijske i etničke teme*, 25(1-2): 7-33.
- Kuvačić, Ivan. 1986. *Obuzdana utopija*, Naprijed, Zagreb.
- Lalić, Dražen. 2005. Osobit potpis Josipa Županova kao istraživača suvremenog hrvatskog društva, *Revija za sociologiju*, 36(3-4): 141-148.
- Maldini, Pero. 2006. Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu, *Analiza hrvatskog politološkog društva*, 2(1): 81-103.
- Ping, Robert A. 2004. On assuring valid measures for theoretical models using survey data, *Journal of Business Research*, 57: 125-141.
- Sekulić, Duško. 2012. Društveni okvir i vrijednosni sustav, *Revija za sociologiju*, 42(3): 231-275.
- Sekulić, Duško i Šporer, Željka. 2005. Sociologija jednog života, život jedne sociologije, *Ekonomski pregled*, 56(3-4): 263-265.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P. S. i Gelfand, M. J. 1995. Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement, *Cross-Cultural Research*, 29(3): 240-275.
- Šram, Zlatko. 2008. Ideologijska strukturiranost socijalno-ekonomskih orijentacija, *Revija za socijalnu politiku*, 15(2): 209-223.
- Tadić, Darinka i Županov, Josip. 1969. Ekonomske aspiracije i društvena norma egalitarnosti, *Sociologija*, 11(2): 279-305.
- Triandis, Harry C. i Gelfand, Michele J. 1998. Coverging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism, *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1): 118-128.
- Zrinščak, Siniša. 2002. Društveni razvoj u vrijednosnoj zamci. Sociologijski pogled na vrednote u hrvatskom društvu, *Bogoslovska smotra*, 71(2-3): 291-318.
- Županov, Josip. 1970. Egalitarizam i industrijalizam, *Naše teme*, 14(2): 237-296.
- Županov, Josip. 1977. *Sociologija i samoupravljanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Županov, Josip. 1983. *Marginalije o društvenoj krizi*, Globus, Zagreb.
- Županov, Josip. 1990. Integralno samoupravljanje – konac jedne utopije, u: Kalanj, R. (ur): *Modernost i modernizacija*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb: 45-63.

- Županov, Josip. 1993. Dominantne vrijednosti hrvatskog društva, *Erasmus*, 2: 2-7.
- Županov, Josip. 1995. *Poslije potopa*, Globus, Zagreb.
- Županov, Josip. 2011. Hrvatsko društvo danas – kontinuitet i promjena, *Politička misao*, 48(3): 145-163.

Aleksandar Štulhofer, Ivan Burić

IS THE EGALITARIAN SYNDROME
A MERE THEORETICAL FANTASY?
AN EMPIRICAL HOMMAGE TO JOSIP ŽUPANOV

Summary

The egalitarian syndrome theory (EST), proposed in 1970 by Croatian political scientist and sociologist Josip Županov (1923-2004), is likely the most important theoretical contribution to the Croatian social sciences. Due to the fact that EST has never been operationalized and systematically verified, its influence has been steadily diminishing – particularly among mainstream researchers. The aim of this study is to operationalize EST and, using confirmatory factor analytic approach, to construct and validate a multi-faceted measure of the egalitarian syndrome. Based on two models characterized by acceptable fit to data, the authors propose a longer version (27-item long) and a shorter version (15-item long) of the Egalitarian Syndrome Scale. The initial validation of the scale suggests that the composite measure can be useful in a wide range of social science studies. For the first time, Županov's claim that egalitarianism remains a persisting obstacle to the country's socioeconomic development can be rigorously tested.

Keywords: Egalitarian Syndrome, Županov, Scale Construction and Validation, Egalitarian Syndrome Scale

Kontakt: **Aleksandar Štulhofer**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb. E-mail: astulhof@ffzg.hr

Ivan Burić, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb. E-mail: iburic@hrstud.hr